

Hon hänvisar själv till den i ett brev. (a. a., sid. 75). I en bön, skriven ungefär samtidigt som psalmen (2 aug. 1692), beder hon »fluchen sie, so segne du». (a. a., sid. 92). Hennes böner äro sammanvävda av psaltarcitat och medvetna eller omedvetna parafrauseringar.

Efter att ha prövat världens »lynne» och »seder» är författarinnan nöjd med sitt »ringa bo», där hon »kan öfwa bön och tro» (v. 18). »Har jag då såledz giordt/Ok wenner nu förtörna/Som wida blifwer spordt/Ok giordt emot dess wördna/Så har jag nöigt mig lell/Ok följt min sinnens tro/Om det nu kallas fehl/Så ällskar jag den roo» (v. 20). Syftningen är för den initierade tydlig nog. I de brev, som finnas avtryckta i Bergius' lilla bok och senare i Sondéns utgåva, lämnar Christiana Juliana liknande motiveringar för sitt giftermål med Bergius. I den första bön, som hon skrev i sitt hus i Stockholm den 2 sept. 1692 (det dröjde nära nog ett år, innan hon flyttade in där efter sitt giftermål), beder hon under meditation bl. a.: »und wie wunderlich es sich auch mit mir in der Welt anstellet, wenn auch alle, wie meine Nechsten und Brüder und Verwandten, wieder mich murren, und von mir nichts wissen wollen, dass ich doch in der stille möge meine Sache meinem getreuen Gott empfehlen, der seiner Zusage nach mich nimmer verlassen kan, weil ich mich darauf verlasse, und im Glauben Christi Verdienst ergreiffe, und mir zueigene». (a. a., sid. 97).

Det föreligger dock en väsentlig skillnad mellan utsagorna i dokumenten i Bergius' bok och i psalmen. Prosan i breven och i bönen gälla blott Christiana Juliana under det att den andliga visan har fått psalmens allmängiltighet. Varje kristen — i all synnerhet en lidande och förföljd bekännare — kan instämma i böneversernas ord om att allt är stoft och mull, men Kristus allena är den kristnes »heder och högheet och ära».

Bengt Wahlström.

Mortorps handbok och mässbok av 1548.

I Mortorps kyrkoarkiv i Södra Möre av Kalmar län förvaras under beteckningen A nr 15 ett band med läderklädda träpärmor försedda med mässingsknäppen — endast det ena är i behåll.

Läddret är ljusst brunt och försett med tilltalande dekor. Bandet innehåller Handboken av 1548 och Messan på svensko av samma år. Det var uppenbarligen icke ovanligt att binda samman Handbok och Mässbok på detta sätt.¹⁾

Mässan är försedd med supplerande anteckningar gjorda med bläck. Dels äro kvadratnoter införda på de tryckta linjerna för båda prefationerna, instiftelseorden och Fader vår. Melodien till instiftelseorden är gjord i nära anslutning till prefationsmelodien vilken liksom melodien till Fader vår ansluter till medeltida motsvarigheter.²⁾ Till den längre prefationen är melodien fullständigt utskriven. Till den kortare utskrives icke recitationstonen, som i båda fallen är c, liksom för Herrens bön.

Vidare äro ändringar och tillägg gjorda i texten till den kortare prefationen. Ombindningen när Handboken och Mässboken sammanfördes i ett band, har tyvärr medfört, att Mässbokens sidor avskurits, varigenom den införda texten dels stympats, dels blivit svårtydd intill den nya kanten. Ändringarna äro följande:

Orden »Huilken j then natt» äro överstrukna och över dem har skrivits: »Om natten»³⁾. I stället för »sin himmelske Fadher» »tigh himmelske Fadher». Samma ändring är gjord vid orden över kalken.⁴⁾ Efter »genom Jesum Christum vår Herra» är i marginalen inskrivet:» Som genom sin dödh och blodhz utgutilse vår salighet... rättat haf... hwilken till en för.,, ningh al.,, Sådana welgiern... til sinnes tage och e... förgätha skulle».⁵⁾ — Efter »togh brödh» införes »i sina heliga hender».⁶⁾ Efter »himmelske Fader» skrives »welsignadehe †». Efter »och Kalken» orden »i sina helga hendher» och eftter »Fadher» »welsignade» †».

1) Se O. Schallin: Kulthistoriska studier I. Källor nr 40, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 59, 60, 61, 64, 67, 113, 114.

2) Laurentius Petri börjar prefationen omedelbart på recitationstonen c. [Se Franzén: Laurentius Petri d. ä. Om skiljetecknen och lektionstonerna s. 29] Mortorpsboken börjar på a, men fortsätter omedelbart på c liksom 1614 års Handbok, har dock moderat accent från slutstavelsen i »Sannerligha». — 1614 års HB har ingen accent förrän vid »och salight».

3) 1531 års mässa liksom 1541 års har »om natten», vilket uttryck återupptogs av Johan III:s Liturgia.

4) Liturgien: »tackade tigh helige Fadher».

5) Mässan 1531 och 1541: »Och oss til een formaning at wij sådana hans welgerning till sinnes tagha och icke forgäta skulle...» Liturgien: »Hwilken på thet wij hans welgerningar aldrig förgäta skulle...»

6) Liturgien: »togh brödet i sina helga och werdiga hender».

Slutligen inskrives efter instiftelseordens slut en övergång till Sanctus:

»Genom... Jhes... Christum.,, Majestet Loffer alle änglar tilbedir herrar oc all herskap för tigh bäffua och fruchta all macht... Så och alla himlar och himlars kraffter och the heliga Cherubim och Zeraphim med endrechteligh stempna prisa och ära med hwilka... wärdigas... Röst anamma.,,»⁷⁾,

Efter Mässboken äro 36 blad inbundna innanför sista pärmen. Det första av dem är avrivet så att endast en smal remsa återstår längs bokens ryggsida. På dessa blad är notskrift införd med underliggande text; Texten är dels utförd som präntning, dels handskriftsbetonad. Varje sida har sex eller sju notsystem. Med det handstilsartade maneret har skrivaren i regel ej fått rum med mer än sex, under det präntningsmetoden givit utrymme åt sju. Notskriften är kvadratskrift på fyrlinjigt system, utom vid Credo Nicenum vars såväl latinska som svenska text fått femlinjigt notsystem med mensurerade noter. Plats är lämnad för införande av större initialbokstäver, som dock ej kommit till införande. Ingen paginering förekommer.

ÖVERSIKT AV INNEHALLET.

[DE NATIVITATE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI. IN MATUTINIS]	[2] Tanquam sponsus. [Ps.] Coeli en- arrant.
[Invit.] Christus natus est. ⁸⁾ [Ps.] Ve- nite.	[3] Defusa ⁹⁾ est gratia. [Ps.] Eruc- tavit cor meum.
[Ant. super ps.]	[Resp. I] Hodie nobis coelorum rex.
[1] Dominus dixit ad me. [Ps.] Quare fremuerunt gentes.	[Rep.] Quia salus aeterna [Versus] Gloria in excelsis. [Rep.] Quia.

⁷⁾ Liturgien: [På Marie Bebådelsedag och övriga Mariedagar, på Femte sönd. i Fastan, Palmsönd., Skärtorsd., Långfred., vardagar, vanliga söndagar samt helgdagar, varom särskilda förskrifter saknas] »Therföre genom samma tin Son Jesum Christum, Wår Herra, (tit) majestet loffua alla änglar tilbidie all Herrskap, för tigh bäffua all welde. Så ock alle himblar och himlars kraffter, och the heliga Seraphim med eendregtigh frögd prise oc ähre. Mz huilka wij bidie, at tu werdigas anamma wåra röst, medh een ödmiwk bekenmelse, så säyandes». Jfr även O. Schallin a. a. s. 268 och Brilioth: Nattvarden i ev. gudstjänstliv s. 413.

⁸⁾ Hög s. 44, LCU s. 109, LCW s. 24.

⁹⁾ Den vanliga formen [LCU, LCW m. fl.] är *diffusa*.

[Resp. II] Hodie nobis de coelo pax.

[Rep.] Hodie per totum. [Versus]
Gloria in excelsis.¹⁰⁾

[Resp. III] Descendit de coelo. [Rep.]

Et exivit. [Versus] Tanquam spon-
sus.

[IN II VESPERIS]

[Ant. sup. ps.]

[1] Suscepimus.¹¹⁾

[2] Orietur in Diebus. [Ps.] Magnus
Dominus & laudabilis nimis.

[3] Veritas de terra¹²⁾

[Sup. Magn.]

Hodie Christus natus est. [Ps.] Magni-
ficat.

OFFICIUM MISSAE.

Puer natus est. [Ps.] Cantate Dno.
Gloria Patri.

[Kyriele].

IN VIGILIA NAT. CHRISTI.

[Kyrie.] Herre förbarma tigh.

[Kyrie.] Herre förbarma tigh.¹³⁾

[Gloria.] Ähra wari Gud i högden-
ne.¹⁴⁾

[Sanctus.] Heligh.

[Agnus dei.] O Gudz Lamb.¹⁵⁾

[Benedicamus.] Tackom. och Loff-
uom.

¹⁰⁾ Jfr Adell om Rumskullahandskriften (Svenskt gudstjänstliv häfte 3 1944, s. 93 not 13).

¹¹⁾ Ingen psalm angives.

¹²⁾ Ingen psalm angives. — Dessa tre antifoner utgöra ett problem. Vanligen upptagas i andra julvespern de antifoner som börja: 1) Tecum principium, 2) Redemptionem, 3) Exortum est, 4) Apud dominum, 5) De fructu ventris. Se Franzén: Liturgia svecana II s. 56, LCU s. 121, LCW s. 38, Adell: Rumskullahandskriften s. 94 m. fl. — Mortorpshandskriftens antifoner återfinnas i Brev. Linc. för matutinens andra noctrum. (För denna uppgift tackar jag kyrkoh. A. Adell. Tyvärr har jag ej haft tillgång till Brev. Linc.). Psalmen Magnus dominus et laudabilis nimis, som här sättes till andra antifonen, nr 47 i Vulgata, återfinnes i Brev. Linc. som första psalm i andra nocturnen.

¹³⁾ Det första är Kyrie fons bonitatis, trefaldigt. Jfr Hög s. 3, LCU s. 26. Av acklamationerna i Hög finnas här den första, den andra och den fjärde.

Det andra kyrie är Kyrie cunctipotens, likaså trefaldigt. Hög s. 3, LCU s. 27 och LCW s. 10. Även här är den tredje acklamationen bortkastad.

¹⁴⁾ Melodi till Gloria som i Hög s. 3, LCU s. 28. LCW s. 10 — Texten i vår handskrift är olik texten i Mässboken 1548 däri, att den är en oavkortad översättning av det medeltida Gloria. Jämförd med Mässboken har den följande tillägg: »Tw som borttager werdennes synder, hör vår bön och miskund tig öffwer os. Tw som sitter til fadrens högra handh miskunna tigh öffwer os. Tij...» (Jfr Adell: Rumskullahandskriften). Denna längre text återfinnes i Mortorpshandskriftens alla serier

Av smärre olikheter i texten antecknas: »...Vij *tackom* tigh... Gud Fader *alzmechtigher*... O Herre aldrähögstes eenfödde Son...» — de tryckta texterna ha: »O Herre *thens* Alrahögstes eenfödde Son...» — 1500-talets tryck ha alla »Medh *them* helgha Anda», vilken form även Mortorpshandskriften har. 1614 års Handbok ändrade till »*then* helgha Anda». — Är »them» gammal dativform?

[Benedicamus.] Tackom och Loffuom.¹⁶⁾

KYRIE DOMINICALE.

Herre förbarma tigh.

[Gloria.] Ähra wari Gud i högdenne.¹⁷⁾

[Sanctus.] Heligh.

[Agnus dei.] O Gudz Lamb.¹⁸⁾

[Benedicamus.] Tackom och Loffuom.¹⁹⁾

IN VIGILIA PASCHAE.²⁰⁾

[Kyrie.] Herre förbarma tigh.²¹⁾

[Gloria.] Ähra wari Gud i högdenne.²²⁾

[Sanctus.] Heligh.

[Agnus dei.] O Gudz Lamb.

[Benedicamus.] Tackom och Loffuom.²³⁾

DE SANCTO SPIRITU.

[Kyrie.] Herre förbarma tigh.²⁴⁾

[Gloria.] Ähra wari Gud i högdenne

[Sanctus.] Heligh.

[Agnus dei.] O Gudz Lamb.²⁵⁾

[Benedicamus.] Tackom och Loffuom.²⁶⁾

KYRIE APOSTOLORUM.

Herre förbarma tigh.

[Gloria.] Ähra wari Gud.²⁷⁾

[Sanctus.] Heligh.

[Agnus dei.] O Gudz Lamb.²⁸⁾

[Benedicamus.] Tackom och Loffuom.²⁹⁾

15) Sanctus som i Hög s. 4, LCU s. 31, LCW s. 14. — Agnus dei som LCU s. 33 LCW s. 15.

16) Det första frygiskt som Hög s. 6 nr 1, det andra doriskt som Hög s. 6 nr 2.

17) Kyrie och Gloria som Aliud Kyrie Dom. LCU s. 19, LCW s. 84. Gloria har inskjutningen »wår saligheet Jesus Christus» såsom i Liten Songbook 1553.

18) Som Hög s. 22, LCU s. 16, LCW s. 7.

19) Som Hög s. 23.

20) Är rubrikens formulering ett minne av ottehögmissa vid påsken, eller är den gjord i analogi till julen och utan mening?

21) Kyrie Lux et Origo med tre acklamationer. Som Hög s. 6, LCU s. 34, LCW s. 43. Inledningsneum:zac.

22) Hög s. 6, LCU s. 35, LCW s. 44.

23) Sanctus som i Hög s. 10, LCU s. 38, LCW s. 88. — Agnus dei som i Hög s. 10, LCU s. 39, LCW s. 89.

Det efterföljande Benedicamus finns i Hög s. 8.

24) Som Hög s. 8 f. LCU s. 41 f. LCW s. 70 f. Tre acklamationer. Gloria med inskjutning »Med the helga Anda.»

25) Sanctus som Hög s. 12, LCU s. 45 och LCW s. 74. — Agnus dei som Hög s. 12, LCU s. 45 och LCW s. 76.

26) Som Hög s. 11.

27) Kyrie orbis factor med Gloria som Hög s. 21, LCU s. 13, LCW s. 3 Climacus agf som i Rumskullahandskr. (Adell). Längre Gloria utan tillägget »wår saligheet».

28) LCW s. 48f. Övr. här citerade sångböcker sakna melodierna till detta Sanctus och Agnus dei.

29) Doriskt som GK 1697 nr 1.

[Julsekvensen.] Alle Christne frögda
sigh.³⁰⁾

[Påsksekvensen.] Jesus Christus han
är vorden.³¹⁾

[Pingsthymnen.] Wi begå nu then hug-
neligh tid.³²⁾

[Credo Nicenum.] Wi tro uppå en
Gudh.

Credo in unum de-
um.³³⁾

[Arones Konung.] Årones Konungh o
Christe.³⁴⁾

[Te deum.] O Gudh wij Loffue tigh.³⁵⁾

Cantus paschalis.

[Ant.] Alleluja. [Ps.] Laudate pueri.³⁶⁾

[Super Magn.] Vespere autem.³⁷⁾

[IN MATUTINIS.]

[Invitatorium] Alleluja. [Ps.] Veni-
te.³⁸⁾

[Ant. sup. ps.]

[1] Ego sum qui sum. [Ps.] Beatus
vir qui [non abiit].

[2] Postulavi patrem. [Ps.] Qvare
fremuerunt.

[3] Ego dormivi. [Ps.] Domine quid
multiplicati sunt.

[Resp. I] Angelus Domini descendit.

[Rep.] Jam surrexit. [Versus] Ange-
lus Domini.

[Resp. II.] Angelus Domini locutus.

[Rep.] Jam surrexit. [Versus] Ecce
precedit vos.³⁹⁾

[Resp. III.] Dum transisset sabbatum.

[Resp.] Ut venientes. [Versus] Et
valde mane.

AD PSALMOS IN SECUNDIS

VESPERIS.⁴⁰⁾

[1] Angelus autem Domini. [Ps.] Dixit
Dominus.

³⁰⁾ Den mera melismatiska formen, om vilken Adell förmodar att den är karakteristisk för Linköpings stift. Adell: Rumskullahandskr. s. 94.

³¹⁾ Slutorden »O Christe Konungh förbarma tigh öffuer os. Alleluja.» äro icke underlagda melodi.

³²⁾ Hymnen (Beata nobis gaudia) uppträder första gången i svensk textdräkt i Psalmboken 1594 (Liedgren: Sv. Ps. o. andl. visa s. 207)

³³⁾ Credo Nicenum trycktes första gången med melodi i 1586 års Psalmbok. En jämförelse med detta tryck visar att mortorpsskrivaren nästan fullständigt kopierat psalmboken. Ett undantag, nämligen inledningsfrasen till den svenska versionen. I psalmboken är denna försedd med gregoriansk f-klav och har kvadratnoter, liksom den latinska formen. I Mortorpshskr. har den svenska versionen även för inledningsorden »Wi troo uppå en Gudh» tenorklav på översta linjen och runda ofyllda noter. Texten är där något annorlunda underlagd melodien.

³⁴⁾ Formen överensstämmer i huvudsak med motsvarande i LCW s. 97. Egendomlig för båda är växlingen mellan formerna »Alleluja» och »Halleluja».

³⁵⁾ Hög s. 60, LCW s. 90. Smärre differenser.

³⁶⁾ LCW s. 53.

³⁷⁾ Flera handskrifter i Linköpings stift ha den felaktiga ordformen Vesper. Så icke LCU (s. 125), men väl LCW (s. 53).

³⁸⁾ Invitatoriet lyder fullständigt: Alleluja, Alleluja, Alleluja. Detta i överensstämmelse med Brev. Linc. till skillnad från LCU och LCW (Se Adell a.a. s. 94).

³⁹⁾ Responsorierna lika med motsvarande i Rumskullahandskriften. Se Adell a.a. s. 95.

⁴⁰⁾ I De officiis säges på motsvarande ställe: »Ant[iphonae] de Laudibus

- [2] Et ecce terraemotus. [Ps.] Confitebor tibi. [Defekt]⁴¹⁾
- [3] Erat autennaspectus. [Ps.] Beatus vir [qvi timet]. ... rectione mea. Gloria patri.
[Venite] Venite exultemus... quadraginta annis proximus fui generationi huic...

En sammanträngd uppställning ger överblick över innehållet:

1. Julens officium och introitus för juldagens högmässa.

2. Kyriale:

In vigilia Nat. Christi.
Kyrie Dominicale.
In vigilia pasche.
De sancto spiritu.
Kyrie apostolorum.
Julsekvansen.
Påsksekvansen.

3. Lovsånger:

Wij begå nu then hugneligh tidh.
Credo Nicenum på svenska och latin.
Årones Konung.
Te deum på svenska.

et ps[almi]: Dixit Domin[us], Confitebor, Beatus vir, Laudate pueri, In exitu» d. v. s. att antifonerna hämtats ur laudes och... psalmerna ur söndagsvespern. Adell har påpekat för mig att uttrycket »ad psalmos in secundis vesperis» visar på upplösning av de gamla liturgiska begreppen, eftersom man ej hade någon »första vesper» till påsken. Laurentius Petri bryter i De Officiis medvetet mot medeltida praxis och talar vid påsken på samma vis som vid andra söndagar om »Ad vespas» (d. v. s. lördagsvespern och »Ad 2. V[esperis]». Man kan räkna med att Mortorpshandskriften här påverkats av De Officiis. Detta så mycket mera som Brev. Linc. har Alleluja som antifon för psalmerna i vespern. Rumskullahandskriften ansluter till Breviariet.

⁴¹⁾ Det första efter defekten är slutet av Introitustexten för Påskdagen, vilken börjat på det förlorade bladet.

⁴²⁾ LCU s. 88 (In Festo S. Michaelis). Hög s. 50 (In annuntiatione Marie) Se Adell a. a. s. 95. Rumskullahandskriften har även detta mixolydiska Venite vid Påsken.

⁴³⁾ Knut Peters: Tvenne liturgisk-musikaliska handskrifter från reformationstiden. Gleerups, Lund 1948.

4. Cantus paschalis:

Påskens officium.

Påskdagens introitus.

Knut Peters har sorterat reformationstidens sånghandskrifter i tre grupper.⁴³⁾ Den första av dessa beskriver han så: »Den centrala delen utgöres av mässans ordinarium (Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus dei) i försvenskat skick med olika melodier för kyrkoårets olika tider, Härtill fogas några brottstycken ur mässans övriga delar och officiet, stundom på latin, stundom i försvenskat skick, t. ex. några sekvenser (Letabundus, Victime paschali, Sancti spiritus assit nobis gratia äro de vanligaste), ett antal hymner, Credo, Te Deum, något eller några av de stora högtidsdagarnas officium. Till omfånget äro dessa handskrifter vanligen mycket anspråkslösa, men för den kommande utvecklingen äro de av den ojämförligt största betydelsen.»⁴⁴⁾

Det är tydligt, att Mortorpshandskriften tillhör denna art av sånghandskrifter. Det betyder dock icke, att den är utförd av en enda nerskrivare som åsyftat att åstadkomma en sångbok av denna typ. Tvärtom kommer vår framställning att påpeka handskriftens oenhetlighet och visa hur den består av element hopsamlade från skilda håll. Sånghandskriften är följaktligen ingen skrivbordsprodukt enbart, men det praktiska kyrkliga livet har krävt dess texter och melodier.

Handschriftens grundstomme är den del, som i översikten ovan ställts under nr 2, innehållande mässans ordinarie texter och melodier ordnade på fem serier. Såväl text som notskrift äro mycket ordentligt utförda, nästan präntade. Flera initialbokstäver äro vackert utförda. De båda sekvenserna för jul och påsk äro likartat skrivna och förda till kyrialet. — Fyrlinjigt notsystem med gregoriansk klav och kvadratnoter.

Man kan spåra påverkan från Liten Songbook av 1553 i detta parti. Där har kyrialet följande uppställning: 1) In summis festis och in simplicibus festis, 2) In dominicis, 3) Tempore Paschae, 4) De sancto spiritu. — Mortorpshandskriften har dessa serier med annan rubricering för 1) In vigilia Nat. Christi och för 3) In vigilia Paschae — vad nu dessa rubriker kunna innebära. Utom dessa fyra har Mortorpshandskriften även en 5) Kyrie apostolorum.

Såväl Liten Songbook som Mortorpshandskriften ha ett Benedi-

⁴⁴⁾ a. a. s. IV.

camus till varje serie — detta till skillnad från de båda Liber Cantus från 1620-talet.

Alldeles som Liten Songbook upptager Mortorpshandskriften sekvenserna för jul och påsk.

I anslutning till Liten Songbook har Sanctustexten i Mortorpshandskriften ordalydelse »Salig gör oss ij högdenne».

Denna påverkan från Liten Songbook, vars faktiskhet kan understrykas med hänvisning till smärre drag, är så mycket mera anmärkningsvärd som intet exemplar av denna bok kunnat antecknas från kyrkornas inventarieförteckningar i Kalmarbygden under 1600-talet. Ej heller finns något exemplar av boken där i behåll till våra dagar.

Påverkan från Liten Songbook på vår handskrift är emellertid begränsad. Vid sidan av likheterna finnas flera olikheter. Sålunda har Mortorpshandskriften som nämnt fem serier i kyrialet. Liten Songbook följer vad beträffar Gloria den text, som infördes i svenskt kultliv genom Mässboken 1531, d. v. s. en förkortning av den medeltida mässans text. Mortorpshandskriften åter har i alla fem serierna det fullständiga Gloria i svensk version.

Var bör man söka ursprunget till detta längre Gloria, som avviker från den agendariska texten? Även kung Johans liturgi 1576 hade ett längre Gloria än de tidigare svenska mässböckerna. Dess text är emellertid icke identisk med Mortorpstexten.⁴⁵⁾ Knappast kan det tänkas att avskrivaren skulle ha ändrat ordalydelsen, om han haft liturgien som sitt original. Snarare måste Mortorpstexten vara äldre än liturgiens. Vi antaga därför som troligt, att Mortorpshandskriftens Gloria går tillbaka på en tradition med direkt anknytning till det medeltida Missalet och att hela dess kyriale utformats före 1576. Denna tradition har då existerat vid sidan om den i mässböckerna fastställda och kunnat hävda sig mot tendensen till rikskyrblig likriktning, representerad av Liten Songbook.

Vi vilja därför anse, att Mortorpshandskriftens kyriale uppstått *efter* 1553 och *före* 1576.

Vi vända vår uppmärksamhet till de anteckningar, som införts i Mässbokens marginal. Vår tidigare jämförelse med Liturgien

---

⁴⁵⁾ Liturgiens text på det avsedda stället i Gloria: »Tu som sitter på Fadrens högra hand, förbarma tig öffuer oss. Ty tu äst allena helig...» Yelverton: The Mass in Sweden s. 91.

visade hos dem båda enahanda intentioner, men icke identitet i formuleringarna. Anteckningarna förete en självständig utformning av samma idéer, som buro kung Johans liturgiska verksamhet. Dessa fingo ett uttryck i »Presterskapets stiftsvis gjorda förening med afseende på några ceremonier i messan» den 11 juni 1574:

»... är för gått ansett, att de laudes, som in veteri ecclesia hafve varidt sungne in praefatione, som the hafve kalladt, nempligen per qvem maiestatem tuam laudant angeli, må her efther strax efther insettelsens ord, som lyde om kalken, siunges af honum som mässan håller, vedh samma ton, som insettelsens ordh siunges och förr änn chorus begynner sanctus och thett efther thenn forme som ther om skrifvin är».⁴⁶⁾

Denna lovsång mellan instiftelseorden och sanctus hade synnerligt värde för den liturgiska rörelsen. Biskopen i Växjö, Nicolaus Stephani, anger den som den väsentligaste skillnaden mellan den tidigare mässordningen och liturgien: »Och är föga åtskilndt mellan then första messaordningen och then nya, utan thenna, att Tron siungz altid före predican och effter predican en kort psalm et post eleuationem the laudes som stå i Liturgia...»⁴⁷⁾

Efter den förut nämnda föreningen kunna prästerna förmodas ha fört in övergången till Sanctus i sina gamla mässböcker enligt givna instruktioner och i väntan på att få den nya mässan i tryck.⁴⁸⁾ Anteckningar i Mortorpsmässboken av 1548 skulle då ha införts mellan åren 1574 och 1576, troligen omedelbart efter den ingångna föreningen.

Återvända vi till de handskrivna bladen i bandets slut, finna vi närmast efter påsksekvensen pingsthymnen »Wij begå nu then hugneligh tidh» med melodi. Den hand som skrivit hymnen är icke densamma som utfört mässordinariet, trots att den införts på samma blad, där påsksekvensen slutade. — Som framhållits trycktes dess svenska text första gången i psalmboken 1594. Detta årtal ger ingen ledtråd för kronologisk bestämning av kyri-

⁴⁶⁾ Svenska Riksdagsakter 1561—1592 s. 499.

⁴⁷⁾ H. Lundström: Undersökningar och aktstycken. Bidrag till Sv. Kyrkans historia. Uppsala 1898 s. 48.

⁴⁸⁾ Mortorpsboken är icke det enda exemplet härpå. I Mässbok 1548 i Uppsala Univ. bibl. finns nästan identisk lika text införd. Se Brilioth: Nattvardn i ev. gudstjänstliv, 1:a uppl. s. 413. Se även O. Schallin a. a. s. 268. Han omnämner utom Mortorsboken och Uppsalaboken två mässböcker av 1548 med liknande anteckningar.

alets tillblivelse, ty sannolikt fanns hymnen i tryck, innan den infördes i vår handskrift. I så fall är den ett bevis för att 1594 års psalmbok var känd i bygden.

Densamme som skrev pingsthymnen har säkerligen också skrivit de båda credotexterna, det svenska och det latinska Nicenum med melodi. En jämförelse med trycket i 1586 års psalmbok uppvisar en nästan fullständig identitet. Psalmboken gömmer på minnet av det medeltida utförandet, då de inledande orden till Credo äro försedda med gregoriansk f-klav och kvadratnoter i tillhörande melodiskrift för såväl den svenska som latinska texten. I det medeltida missalet stodo dessa ord med melodi i mässans ordning — prästen skulle intonera Credo. I Mortorpshandskriften är denna distinktion utplånad, varför den ger ett något senare intryck. Där äro båda credomelodierna i deras helhet utförda med runda öppna noter, som dock vid frassluten utbytes mot liggande fyrkantsnoter. Året 1586 utgör i alla händelser den gräns före vilken ej Credo Nicenum införts i Mortorpshandskriften.

»Arones Konungh», den ändrade mariaantifonen Regina coeli, uppträder i de handskrivna sångböckerna i olika textvarianter⁴⁹⁾. Mortorpshandskriften har samma text, som sedan upptages av Liber Cantus Wexionensis.⁵⁰⁾

Melodien till Te Deum är skriven på 4-linjigt system med f-klav på tredje linjen. Bläcket som begagnats är mörkare än i övriga delar av handskriften. Stilen är upprätt, understundom lutande mot vänster — övrig skrift lutar åt höger. Vi se åter hur föga enhetlig handskriften är.

Detta framgår även av utdragen ur julens och påskens tidegärd och därtill anknutna mässintroitus, vilka stycken vi slutligen behandla. Vad angår skrivsätt och stil höra de samman och äro skrivna av samma hand med rödaktigt bläck med karakteristisk brådska och utan alltför stor noggrannhet. Detta enhetliga parti har delats — julens sånger ha placerats före mässordinariet och påskens efter allt det övriga.

En egendomlighet antecknade vi vid juldagsvesper: dess psalmantifoner äro icke de traditionella, utan hämtade ur matutinens andra nocturn, medförande därifrån den enda psalm som anvisas för vesper. Anledningen är oviss. Tidegården befinner sig tyd-

49) Se Adell a. a. s. 96.

50) s. 97.

ligen i upplösning. Den liturgiska traditionen håller på att förlora i styrka.

Vid »Cantus paschalis» kommenterades rubriken »In secundis vesperis», i vilken spåras påverkan från De Officiis.

Sammanfatta vi, få vi följande bild av Mortorpsbokens tillblivelse till nuvarande utseende.

Mellan åren 1553 och 1576 framväxte mässordinariet (kyrialet).⁵¹⁾ Efter 1574 och före 1576 infördes anteckningarna i den tryckta mässtexten. Under 1590-talet eller åtminstone före 1614 inskrevs pingsthymnen och credotexterna, vartill fördes det av annan hand utförda Te Deum. Möjligen något senare, men under samma tidsperiod skrevos partierna ur julens och påskens tidegård, samt blev allt det handskrivna materialet inbundet i ett band tillsammans med Handboken och Mässboken 1548. Därvid skadades de i den tryckta mässtexten gjorda anteckningarna, vilket givetvis ingenting betydde i det kyrkliga läget efter Uppsala möte.

Handskriften står under rikskyrklig påverkan från Liten Songbook och De Officiis. Men den har även lokala särdrag. Den är bärare av Linköpings sångtradition. Det trefaldiga Alleluja i påskens invitorium, melodien till påskens Venite, den melismatiska formen för Letabundus höra hemma där.

Anteckningarna i den tryckta mässordningen förbereda Liturgien. Möjligen har texten för övergången till Sanctus dikterats för prästerskapets, när föreningen ingicks.

Även kan sägas att handskriften förbereder Liber Cantus Wexionensis. Gemensamma för dem äro melodierna till Sanctus och Agnus dei i serien Kyrie apostolorum — i motsats till övriga här citerade sångböcker. I texten till Årones Konung är överensstämmelsen även beträffande stavningen nästan total; fr. a. ha båda den längre formen för Gloria. Denna är tydligen småländsk tradition.

Jan Redin.

Förkortningar:

LCU = Liber cantus Upsaliensis [Edwalls utgåva].

LCW = Liber cantus Wexionensis [Edwalls utgåva].

Brev. Linc. = Breviarium Lincopense.

Högsånghandskriften [cit. Hög.] använd i Adells utgåva.

⁵¹⁾ Varmed icke utan vidare påstås, att traditionens avläggare i Mortorps-handskriften blev till under dessa år.